

RAZPRAVE

VELIKOST KMETIJSKIH GOSPODARSTEV V SLOVENIJI

AVTOR

Igor Vrišer

Naziv: akademik, upokojeni univerzitetni profesor geografije

Naslov: V Murglah 205, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija

E-pošta: –

UDK: 911.3:631.1(497.4)

COBISS: 1.01

IZVLEČEK

Velikost kmetijskih gospodarstev v Sloveniji

Članek obravnava velikostno strukturo kmetijskih posestev v Sloveniji ob popisu kmetijskih gospodarstev leta 2000. Za prikaz so bili kot temeljna prostorska enota uporabljeni »kmetijski cenilni okoliši«, ki jih je bilo 309. Iz podatkov je razvidno, da v Sloveniji prevladujejo posestva z manj kot 5 ha (61,59 %) in da se povprečna velikost posestev še dalje zmanjšuje (5,61 ha). Geografsko razprostranjenost posestne sestave prikazujejo podatki o povprečni velikosti posestev po kmetijskih cenilnih okoliših in opredelitev cenilnih okolišev glede na to, katera velikostna skupina (0,0–1,9 ha, 2,0–9,9 ha in nad 10,0 ha) presega državno povprečje (26,6 %, 60,5 % in 12,7 %). Vzroki za tako majhna posestva so podedovane razmere ob kmečki odvezi leta 1849, agrarna prenaseljenost, zadolževanje in težave s plačevanjem dajatev v 19. in 20. stoletju in zemljiški maksimum 10 ha v času socializma v drugi polovici 20. stoletja, izjemoma pa tudi proizvodna usmeritev v vinogradništvo.

KLJUČNE BESEDE

kmetijstvo, zemljiško-posestna sestava, kmetijsko gospodarstvo, Slovenija

ABSTRACT

The size of agricultural holdings in Slovenia

This report analyzes the farm size structure in Slovenia at the time of the 2000 Farm Census in Slovenia. At that time the basic spatial unit employed was the »agricultural assessment areas« (farm estimation district), of which there were 309. It is clear from the data that small farms of less than five hectares predominate in Slovenia (such farms represented 61.59% of the total), and that the average size of farm (5.61 ha) continues to fall. The geographical distribution of classes of farm size structure is shown by data on the average size of farms in the farm estimation district and by data with respect to which size group (0.0–1.9 ha, 2.0–9.9 ha in and 10.0 ha) exceeds the national average (26.6%, 60.5% and 12.7%, respectively). The causes of small farm size are to be found in the inherited conditions at the time of the emancipation of the peasants in 1849, rural overpopulation, indebtedness and difficulties paying taxes in the 19th and 20th centuries, and the landholding maximum of 10 ha under socialism in the second half of the 20th century, as well as in part specialization in wine-growing.

KEY WORDS

agriculture, farm structure, agricultural holding, Slovenia

Uredništvo je prispevek prejelo 21. januarja 2004.

1 Uvod

Za razumevanje socialnogeografskih odnosov v kmetijstvu so velikega pomena podatki o velikosti kmetijskih proizvodnih obratov oziroma o posestnih razmerah. Navedbe o zemljiško-posestnih razmerah, kot nekateri tudi poimenujejo takšne analize kmetijskih gospodarstev, so na Slovenskem zbirale statistične službe ob popisih kmetijstva ali prebivalstva. Prvi priobčeni podatki so iz leta 1902 (*Ergebnisse ... 1902*), ko so posebno sestavo za avstrijske dežele popisali in uredili po takratnih političnih okrajih in deželah. Posestne razmere v Kraljevini Jugoslaviji so zbrali leta 1931 in jih objavili po upravnih okrajih za območje Dravske banovine (*Statistički godišnjak ... 1937*). V socialistični Jugoslaviji so jih večkrat popisali, bodisi ob popisih kmetijstva (*Statistični popis ... 1965*), prebivalstva (*Popis prebivalstva ... 1983*; *Popis prebivalstva ... 1994*) ali pa so jih ocenili z vzorčenjem (*Popis kmetijstva ... 1997*). Uredili in objavili so jih po vsakokratnih občinah. Žal so se od popisa do popisa metodologije zajemanja in popisovanja spreminjale, zaradi česar so medsebojne primerjave rezultatov tvegane in smiselne le ob ustrezni razlagi uporabljenih pojmov in ob upoštevanju vsakokratnih družbenih razmer.

Za slovensko ozemlje imamo tri geografske analize posestnih razmer. Najstarejšo je izdelal A. Melik. Oprl se je na rezultate kmetijskega popisa leta 1902, ki so ga izvedli v avstrijskih deželah in zato ni zajel Prekmurja in Beneške Slovenije. Izsledke je objavil v drugem zvezku Slovenije (Melik 1936) in jih razširjene ponovil v novi izdaji Slovenije (Melik 1963). Drugo razpravo je napisal M. Natek (1987) na podlagi rezultatov popisa prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 31. 3. 1981, ki je med drugim vseboval tudi podatke o »gospodinjstvih, ki imajo kmečko gospodarstvo« (Popis prebivalstva ... 1983). Raziskovalec je skušal opredeliti tako imenovane »agrarne škarje«, to je razmerje med številom oziroma deležem zemljiških posestnikov po velikostnih razredih in pripadajočim zemljiščem po občinah in posameznih območjih Slovenije. Zemljiško razdrobljenost v slovenskem kmetijstvu, v katero sodi tudi obravnava velikosti kmetij, je podal D. Kladnik v Geografskem atlasu Slovenije (1998). Na podrobni karti je prikazal število in povprečno velikost kmetij po naseljih leta 1991. Historični pregled razvoja posestnih odnosov je obravnavan tudi v Zgodovini agrarnih panog (1970) ter nekaterih razpravah (na primer P. Blaznik in V. Bračič).

2 Gradivo

Za boljše razumevanje moramo na kratko povzeti poglobitve značilnosti uporabljenega gradiva. Popis kmetijskih gospodarstev leta 2000, ki smo ga uporabili v študiji, je vpeljal nekatere metodološke novosti v primerjavi s predhodnimi. Enote opazovanja so bile družinske kmetije, ki so jih opredelili po pravilih Evropske zveze (evropsko primerljive kmetije), in kmetijska podjetja, družbe in zadruga (*Popis kmetijskih gospodarstev ... 2000*). Kot evropsko primerljive kmetije so štele tiste, ki so imele najmanj 1 ha kmetijskih zemljišč v uporabi. Če pa so jih imele manj, so jih upoštevali tudi v primeru, da so imele:

- najmanj 10 arov kmetijskih zemljišč in 90 arov gozda ali
- najmanj 50 arov njiv in vrtov ali
- najmanj 5 arov intenzivnih vinogradov ali
- najmanj 30 arov vseh vinogradov ali
- najmanj 10 arov intenzivnih sadovnjakov ali
- najmanj 30 arov vseh sadovnjakov ali
- najmanj 30 arov vinogradov in sadovnjakov ali
- 1 ali več glav velike živine.

V vzorčnem popisu kmetijstva 1997 so upoštevali kot evropsko primerljive kmetije tiste, ki so imele

- najmanj 1 ha kmetijskih zemljišč v uporabi;

če so imele manj kot 1 ha kmetijskih zemljišč v uporabi, pa tudi tiste, ki so imele:

- najmanj 10 arov kmetijskih zemljišč in 90 arov gozda ali
- najmanj 30 arov vinogradov in/ali sadovnjakov ali
- 2 ali več glav velike živine ali
- 15 do 30 arov vinogradov in 1 do 2 glavi velike živine ali
- pridelujejo vrtnine ali okrasne rastline za trg ali
- več kot 50 panjev čebel.

Kmetijsko gospodarstvo je bilo opredeljeno kot »organizacijsko in poslovno zaokrožena celota kmetijskih zemljišč, gozdov, zgradb, opreme in delovne sile, ki ima enotno vodstvo in se ukvarja s kmetijsko pridelavo«. V kmetijsko pridelavo so uvrstili pridelovanje žit in drugih poljščin ter travinj, pridelavo vrtnin, okrasnih rastlin, semen in sadik ter rejo živine (goveda, prašičev, perutnine, drobnice, konj, gojenje čebel in rejo drugih živali). V kmetijsko pridelavo niso šteli predelave kmetijskih pridelkov, opravljanja kmetijskih storitev, gozdarstva, ribogojstva in ribištva ter reje konj za športne namene, če je bila vsa krma kupljena. Kmetijsko gospodarstvo naj bi bilo enotno vodeno. Kot enotno kmetijsko gospodarstvo so upoštevali tiste obrate, pri katerih sta bila dobiček oziroma izguba skupna in prav tako tudi delovna sila in stroji. Gospodar kmetijskega gospodarstva je bil lahko fizična ali pravna oseba, ki je vodila kmetijsko gospodarstvo za svoj račun.

Pri vsakem kmetijskem gospodarstvu so popisali:

- 1. »kmetijska zemljišča v uporabi (KZU)«, to je vsa kmetijska zemljišča v uporabi, kmetijska zemljišča v zaraščanju in druga neobdelana kmetijska zemljišča ne glede na lastništvo (zemljišča v lasti ali v najemu),
- 2. celotno površino kmetijskega obrata.

Med kmetijska zemljišča v uporabi so uvrstili njive, vrtove, trajne travnike in pašnike, intenzivne in kmečke sadovnjake ter vinograde. Pri celotnem zemljišču pa so upoštevali tudi gozdove, močvirja in nerodovitne tla. Kritični datum popisa je bil 1. 6. 2000 (Popis kmetijskih gospodarstev ... 2002).

Zbrano gradivo so na statističnem uradu uredili po kmetijskih cenilnih okoliših, občinah in statističnih regijah. Za podrobno analizo so bili najprimernejši kmetijski cenilni okoliši, saj so praviloma združevali več katastrskih občin s podobno reliefno, klimatsko in hidrografske sestavo. Njihovo število je bilo 309 in se v glavnem ni bistveno spremenilo od njihove uvedbe leta 1960 ob prvem popisu kmetijstva v socialistični Jugoslaviji. Podatki po občinah in regijah so manj ustrezali zaradi razlik v velikosti in heterogene naravne sestave.

Gradivo po kmetijskih cenilnih okoliših se je delilo na podatke o zasebnih (ali družinskih) kmetijah in kmetijskih podjetjih in zadrugah. Zaradi majhnega števila slednjih statistični urad ni dovoljeval njihovo ločeno obravnavo oziroma objavo, saj bi s tem kršil zasebnost podatkov. Glede na to smo se odločili za skupno obravnavo enih in drugih, zato so izračunana povprečja nekoliko višja. Po prvotni delitvi so kmetijska gospodarstva razdelili na 16 velikostnih kategorij: brez KZU, do 1 ha, 1 do 2 ha, 2 do 3 ha, 3 do 4 ha, 4 do 5 ha, 5 do 10 ha, 10 do 20 ha, 20 do 30 ha, 30 do 50 ha, 50 do 100 ha, 100 do 200 ha, 200 do 300 ha, 300 do 500 ha, 500 do 1000 ha in nad 1000 ha, vendar se je izkazalo, da je to prepodrobna delitev. Zato so v objavljenem gradivu (Popis kmetijskih gospodarstev ... 2002) strnili teh 16 velikostnih kategorij v štiri skupine: 0 do 2 ha, 2 do 5 ha, 5 do 10 ha ter 10 ha in več. V pričujoči študiji smo zaradi večje preglednosti in lažje obdelave podatke o kmetijskih gospodarstvih združili v le tri velikostne razrede: od 0 do 2 ha, od 2 do 10 ha ter 10 ha in več. Prva skupina je združevala drobna gospodarstva, katerih obstoj in gospodarjenje je bilo vprašljivo oziroma so se v njo uvrstile kmetije, ki se večinoma niso preživljale zgolj s kmetijstvom, ampak je kmetovanje pomenilo dodaten vir dohodka. Drugo skupino (2 do 10 ha) so sestavljale male kmetije, med katerimi je sicer bilo še vedno veliko gospodarstev, ki jim je kmetovanja pomenilo dodatno dejavnost, vendar so ob določeni specializaciji lahko že zagotavljale preživljanje. Tretja kategorija, ki je združevala gospodarstva nad 10 ha, je bila zelo pestra, saj so se v njo uvrstile večje zasebne kmetije in kmetijska podjetja, ki so v nekaterih primerih merila nad 100 ha.

3 Posestne razmere v Sloveniji

Kljub spremembi družbenega sistema se posestna sestava v Sloveniji v minulem desetletju ni pomembneje spremenila. Med 86.427 kmetijskimi gospodarstvi so prevladovala družinske kmetije, ki jih je bilo 86324 in so tvorile 99,88 % vseh kmetijskih gospodarstev. Zasedale so 96,69 % kmetijskih zemljišč v uporabi. Med njimi je bilo največ drobne posesti in malih kmetij. Primerjava statističnih popisov kmetijstva v preteklosti pokaže, da se je povprečna velikost zasebnih kmetij zmanjševala in je bila leta 2000 le še 5,28 ha. Po drugi strani so temeljite spremembe doživeli kmetijska podjetja in zadrage, to je nekdanji družbeni sektor. Zaradi denacionalizacije ali slabega gospodarjenja so mnoga kmetijska podjetja in zadrage propadli ali pa so se dejavnostno preusmerili. Tako se je njihovo število občutno zmanjšalo. Kmetijskih podjetij in zadrug je bilo le še 103, kar je bilo 0,12 % kmetijskih gospodarstev s 6,10 % kmetijskih zemljišč v uporabi (Popis kmetijskih gospodarstev ... 2002). Vsa kmetijska gospodarstva v Sloveniji so posedovala 485.879 ha kmetijskih zemljišč v uporabi in 950.266 ha vseh kmetijskih zemljišč, torej je na posamezno gospodarstvo v povprečju prišlo 5,6 ha kmetijskih zemljišč v uporabi oziroma 11,0 ha vseh zemljišč (Popis kmetijskih gospodarstev ... 2002).

Poglavitna značilnost sedanje slovenske posestne sestave (preglednica 1) je izrazita prevlada malih kmetij (od 0 do 5 ha), na katere je odpadlo 61,59 % ali slabi dve tretjini vseh kmetijskih gospodarstev (26,11 % kmetijskega zemljišča v uporabi). Njihov delež je znatno presegal razmere v Evropski zvezi, kjer je bil odstotek teh posestev 55,8 % (Slovensko kmetijstvo ... 1992). Druga značilnost je bil velik delež drobnih kmetij (0 do 2 ha), ki je bil 26,5 %. Nanje je odpadlo 5,41 % kmetijskih tal v uporabi. V Evropski zvezi je bil leta 1987 po podatkih Kmetijskega inštituta Slovenije 37,1 % (2,5 % kmetijskih tal). Glede na prevlado malih gospodarstev je razumljiva manjša zastopanost večjih posestev. Takšnih, ki so merila nad 10 ha, je bilo komaj 12,68 % in so posedovala 35,61 % kmetijskih zemljišč v uporabi, pa še ta so bila večidel v hribovitih ali kraških predelih. V Evropski zvezi je bil leta 1987 njihov delež 27,2 % posestev in kar 85,3 % kmetijskih zemljišč. Zelo verjetno je na to slovensko posestno neuravnove-

Preglednica 1: Porazdelitev družinskih kmetij in kmetijskih podjetij glede na površino kmetijskega zemljišča v uporabi in celotno kmetijsko površino (Podatki popisa kmetijskih gospodarstev ... 2003).

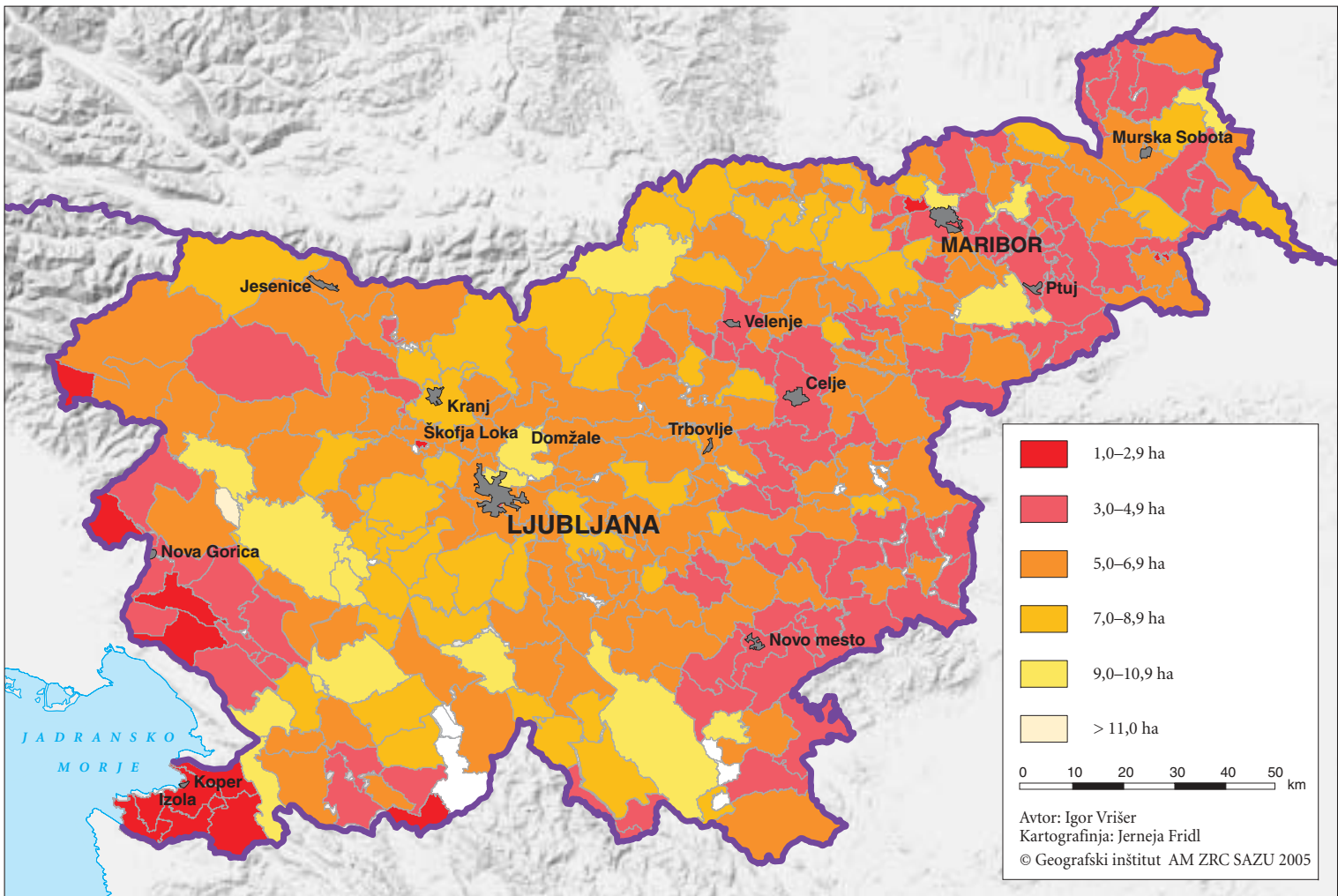
velikost v ha	družinske kmetije in podjetja		površina kmetijskih zemljišč v uporabi		vsa površina	
	število	%	ha	%	ha	%
0,0 do 0,5	3.297	3,82	1.019,6	0,21	11.842,4	1,25
0,5 do 1,0	4.666	5,41	3.426,1	0,71	14.460,0	1,53
1,0 do 2,0	14.941	17,33	21.854,6	4,52	50.465,9	5,33
2,0 do 3,0	12.231	14,19	30.176,8	6,24	62.874,1	6,64
3,0 do 5,0	18.100	20,99	70.752,3	14,62	146.768,0	15,49
5,0 do 10,0	22.015	25,53	154.972,5	32,03	318.047,3	33,57
10,0 do 15,0	6.919	8,03	82.763,0	17,11	164.577,7	17,37
15,0 do 20,0	2.235	2,59	38.157,2	7,89	69.738,8	7,36
20,0 do 30,0	1.262	1,46	29.872,3	6,17	48.625,0	5,13
30,0 do 50,0	377	0,44	13.805,1	2,85	19.394,1	2,05
50,0 do 100,0	101	0,12	6.361,3	1,31	8.389,8	0,89
100,0 in več	73	0,08	30.684,5	6,34	32.216,4	3,40
skupaj	86.217	100,00	483.845,3	100,00	947.399,5	100,00
povprečna velikost			5,61		10,99	

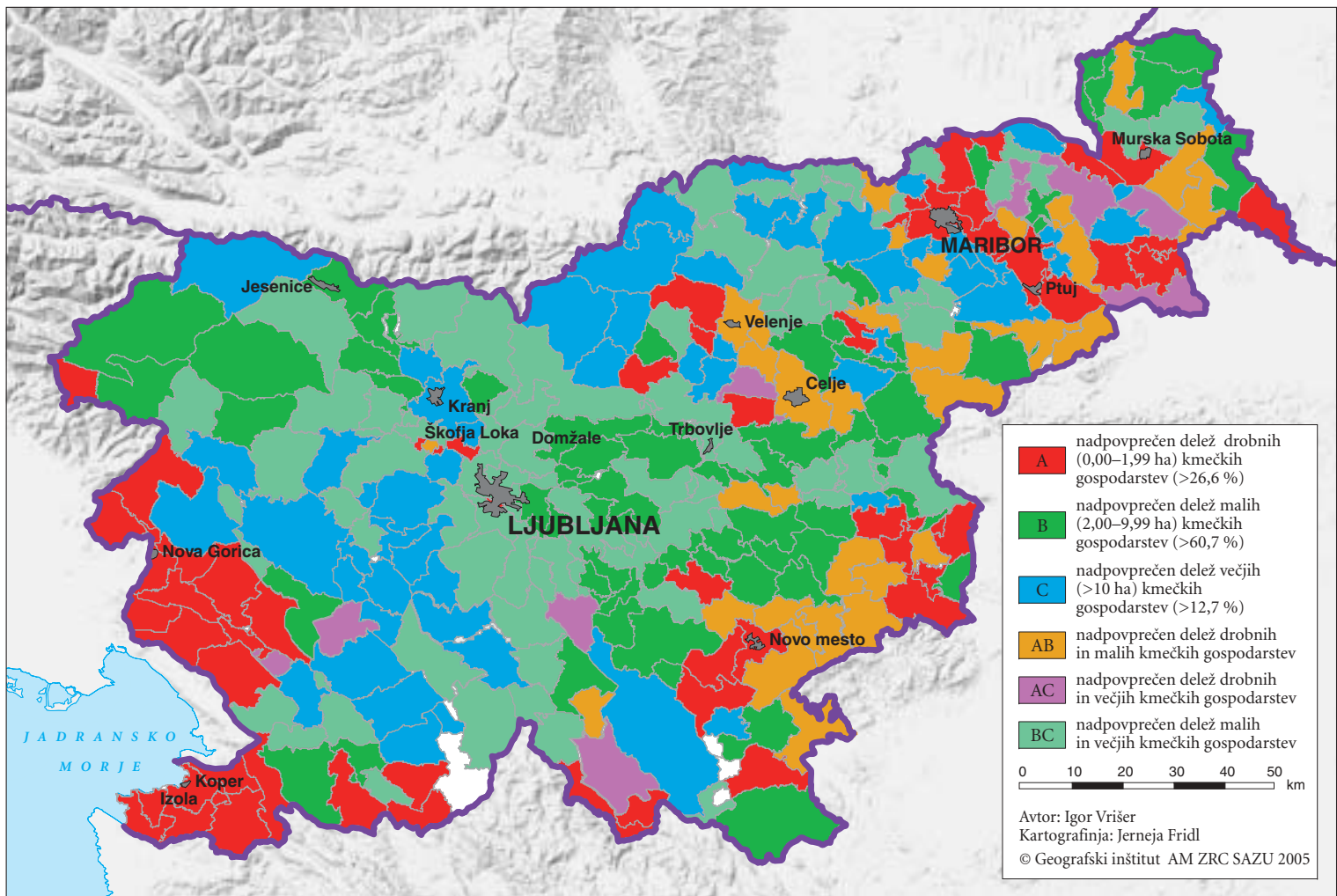
Preglednica 2: Kmetijska gospodarstva po velikostnih razredih kmetijskih zemljišč v odstotkih.

	1902		1960		1969		1981		1991		2000	
velikost v ha	število	število	površina	število	površina	število	površina	število	površina	število	KZU	površina
0,0 do 0,5	12,5	12,9	1,5	21,0	1,5	22,0	1,0	17,7	2,3	3,8	0,2	1,2
0,5 do 1,0		8,0				10,5	1,5	10,7		5,4	0,7	1,5
1,0 do 2,0	23,3	12,3	6,4	23,7	7,1	11,9	3,3	12,8		17,3	4,5	5,3
2,0 do 3,0		10,1				9,2	4,3	9,6	17,0	14,2	6,2	6,6
3,0 do 5,0	21,5	15,2	8,8	15,2	9,3	12,9	9,5	13,6		21,0	14,6	15,5
5,0 do 10,0	18,0	20,1	21,4	20,1	22,7	17,0	22,8	18,0	22,6	25,5	32,0	33,6
10,0 do 20,0	13,3	15,0	30,8	14,3	31,2	11,7	29,8	17,7	58,1	10,6	25,0	24,7
20,0 in več	9,4	6,4	31,1	5,7	28,1	4,7	27,7			2,1	16,7	11,5
skupaj		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Slika 1: Povprečna velikost kmetijskih gospodarstev leta 2000 v Sloveniji. ► 14

Slika 2: Kmetijska gospodarstva po velikostnih razredih kmetijskih zemljišč v uporabi leta 2000 v Sloveniji. ► 15

šenost vplivala podedovana predvojna posestna struktura, po 2. svetovni vojni pa zemljiški maksimum, ki je po eni strani preprečeval nastanek večjih posestev, po drugi pa je kar štiri desetletja konzerviral kmečko posestno sestavo. Spregle dati tudi ne smemo močne težnje po lastni zemljiški posesti, ki so jo gojili številni doseljenci v mesta in delavci s podeželja. V njej so videli skromne dodatne možnosti za izboljšanje življenjskega standarda in z njo so ohranjali sentimentalno navezanost na okolje, iz katerega so izšli.

Proces drobljenja slovenskih kmetij se je, sodeč po statističnih podatkih, začel že v 19. stoletju po kmečki odvezi leta 1849. Pripisovalo se ga je predvsem agrarni prenaseljenosti, pomanjkanju kmetijskih tal, dednemu pravu in skromnim možnostim za zaposlovanje v neagrarnih poklicih, v industriji in mestih. Ta prva faza drobljenja se je nadaljevala do srede 20. stoletja, ko so se družbenoekonomske razmere s socialistično revolucijo bistveno spremenile. Vendar tudi agrarna politika socialističnih oblasti ni zavrla posestne drobitve. Težnja oblasti za socializacijo kmetijstva in uvedba zemljiškega maksimuma sta preprečevali nastajanje močnejših zasebnih kmetij, dopuščali pa sta delitev kmetij. Šele v sedemdesetih letih so oblasti napravile nekatere korake, s katerimi so skušale zavreti gospodarsko škodljivo drobljenje kmetijskih gospodarstev. Vpeljale so tako imenovane »zaščiten kmetije«, ki jih ni bilo mogoče deliti oziroma ni bilo mogoče odtujiti njihovega zemljišča, in sprejele poseben zakon o dedovanju zasebnih kmetij. Ostale družinske kmetije pa so se nadalje drobile in v kmetijstvu so čedalje bolj prevladoval tako imenovane *hobby* kmetije, katerih proizvodnja je pomagala podeželskim družinam pri preživetju, v nacionalni agrarni proizvodnji pa ni veliko pomenila. Ta proces se je odvijal v času, ko je v kapitalističnem svetu potekala posestna diferenciacija: to je propadanje malih kmetij in krepitev velikih posestev s specializirano proizvodnjo. V vzhodnoevropskih socialističnih državah pa so s socializacijo kmetijstva nastajala velika posestva, katerih proizvodnja sicer ni ustrezala pričakovanjem, vendar je bila posestna sestava primerljiva z velikimi kapitalističnimi kmetijskimi podjetji. Prav zato bi jugoslovanske in slovenske agrarnoposestne razmere lahko primerjali le s stanjem na Poljskem, kjer so po 2. svetovni vojni kljub socialističnemu družbenemu redu ohranili malo zasebno posest.

Preglednica 3: Sestava kmetijskih gospodarstev v Evropski zvezi leta 1997 (Eurostat yearbook ... 2002).

	1000 kmečkih gospodarstev	0 do 5 ha v %	5 do 20 ha v %	20 do 50 ha v %	50 do 100 ha v %	100 ha in več v %
Evropska zveza	6989,1	55,8	24,1	11,5	5,3	3,2
Avstrija	210,1	37,9	41,0	17,0	2,7	1,3
Belgija	67,2	32,1	31,3	26,5	8,3	1,6
Danska	63,2	3,5	37,7	31,0	19,0	8,9
Finska	91,4	8,6	45,8	36,9	7,7	1,2
Francija	679,8	26,8	20,1	23,4	18,5	11,2
Grčija	821,4	76,3	20,7	2,6	0,3	0,1
Irska	147,8	7,5	39,6	38,8	11,2	2,8
Italija	2315,2	75,7	18,3	4,1	1,2	0,6
Luksemburg	3,0	23,3	16,7	20,0	30,0	6,7
Nemčija	534,4	31,5	31,5	22,9	10,0	4,2
Nizozemska	107,9	32,0	33,8	27,1	6,1	1,0
Portugalska	416,7	76,1	18,0	3,6	1,0	1,3
Španija	1208,3	53,6	28,7	9,5	4,3	3,9
Švedska	89,6	14,3	38,1	26,3	14,6	6,7
Združeno kraljestvo	233,2	15,5	27,1	23,8	17,1	16,6

Zaradi teh svojstvenih razvojnih okoliščin je primerjava slovenske posestne sestave z evropsko tvegana. Podatki za petnajsterico starih članic Evropske zveze pokažejo, da obstajata dva prevladujoča tipa posestne sestave: v južni Evropi prevladujejo mala posestva in veleposestva (Italija, Grčija, Portugalska, Španija), v zahodni in severni Evropi pa srednje velika in velika posestva (Danska, Francija, Nemčija, Nizozemska, Združeno kraljestvo). Slovenija ne sodi v nobeno od teh dveh skupin. Celo primerjava s sosednjo Avstrijo, s katero se pogosto primerjamo glede na nekdanjo skupno državo, odpove: v Avstriji prevladujejo srednje velika (5 do 20 ha) in večja posestva (20 do 100 ha), v Sloveniji pa mala posestva do 5 ha. Delež slednjih je v Avstriji 37,9 %, v Sloveniji pa 61,6 %.

4 Povprečna velikost kmetijskih gospodarstev

Povprečna velikost kmetijskih gospodarstev se je v Sloveniji od srede 19. stoletja do danes stalno zmanjševala. Statistični popisi kljub pogosto spremenjenim popisnim metodologijam izpričujejo to težnjo. Tako je bila povprečna velikost slovenskih kmetij leta 1931 na ozemlju Dravske banovine 8,3 ha (Bilimoviču 1939). Leta 1960 so ob kmetijskem popisu ugotovili velikost 6,70 ha (Natek 1987), leta 1981 5,51 ha (Natek 1987) in leta 1991 5,88 ha (Popis prebivalstva ... 1994). Ob zadnjem popisu leta 2000 so namerili le še 5,61 (14) ha kmetijskih zemljišč v uporabi na kmetijski obrat in 10,99 ha vseh zemljišč na kmetijo (14). Če bi upoštevali zgolj zasebni sektor, bi bila slika še slabša. Povprečna zasebna kmetija je namreč obsegala le 5,28 ha kmetijskih zemljišč v uporabi. Povprečna velikost kmetijskih podjetij in zadrug je znašala 288,0 ha kmetijskih zemljišč v uporabi (Popis kmetijskih gospodarstev ... 2002).

Največjo povprečno velikost kmetijskih gospodarstev (nad 10 ha) beležimo v tistih kmetijskih cenilnih okoliših, kjer so v času socialističnega družbenega reda osnovali velika kmetijska posestva in zadruge in ki so se kljub denacionalizaciji obdržala. Primer so Kočevsko, Dravsko polje, Sorško polje in Bistriška ravan. Razmeroma velika so tudi posestva v hribovitem oziroma goratem svetu (Dolina, Jezersko, Zgornja Savinjska dolina, Idrijsko hribovje, Mežiška dolina, Pohorje in Kobansko) ter na kraških tleh (Pivka, Notranjsko podolje, Bloke). Zaradi težkih naravnih razmer so morala biti tamkajšnja kmečka gospodarstva površinsko večja, da so sploh lahko obstajala.

Docela drugačno razporeditev kažejo mala kmečka gospodarstva (z manj kot 5 ha). Na njihov nastanek je vplivalo več razlogov. Med njimi je treba omeniti urbanizacijo v okolici mest, ki je omogočala, da so bili tudi manjši obrati gospodarsko uspešni. Zaradi višjih cen zemljišč so marsikatero kmečko gospodarstvo razparcelirali in zemljišča prodali kot stavbne parcele ali jo razdelili med dediče. Drugi očitni razlog je bila gospodarska usmeritev. To še posebej velja za vinogradništvo, ki je zaradi večje donosnosti dopuščalo obstoj manjših posestev (Slovenska Istra, Kras, Brda, Slovenske gorice, Haloze, Brežiško-Krška kotlina, Bela krajina). Kot tretji razlog lahko navedemo dedno pravo, posebej ogrsko dedno pravo, po katerem so kmetijo razdelili med vse dediče. Ta ugotovitev velja predvsem za Prekmurje, kjer bi pričakovali zaradi ugodnih naravnih razmer za kmetovanje velika posestva, vendar pa prevladujejo majhna posestva (Goričko, Ravensko). Marsikje je na nastanek male posesti vplivala močna agrarna prenaseljenost v preteklosti, ki je še posebej v krajih z malo kmetijske zemlje vplivala na oblikovanje drobnih kmetij (Posavsko hribovje, Bohinj, Brkini, Rogaško podolje). Poleg teh splošnih razlogov so marsikje vplivali tudi posebni regionalni razlogi, ali pa so se prepletali vsi naštet.

Preostali deli Slovenije, to je njeno osredje (Ljubljanska kotlina, Dolenjska), Štajerska (Savinjska, Velenjska in Mislinjska dolina, Dravinjske gorice, Dravsko in Ptujsko polje), Tolminsko in deli Pomurja so izkazovali povprečno velikost posestev med 5 in 6 ha kmetijskih zemljišč v uporabi, kar se za slovenske razmere sliši ugodno, je pa v primerjavi z drugimi evropskimi državami zelo skromno.

5 Poskus tipizacije kmetijskih gospodarstev glede na posestno velikost

Kot temelj za tipizacijo kmetijskih cenilnih okolišev glede na posestno velikost smo uporabili povprečno velikost posestev v Sloveniji leta 2000. Kot prevladujočo usmeritev v kmetijskem cenilnem okolišu smo opredelili tisto velikostno kategorijo, ki je presegla slovensko povprečje. Kmetijska gospodarstva smo zaradi poenostavitve in prilagoditve specifičnim slovenskim razmeram razdelili v tri značilne razrede:

- 0,0 do 2,0 ha,
- 2,0 do 10,0 ha,
- 10,0 ha in več.

Delitev na te tri izbrane kategorije naj bi najprej opozorila na izredno močno prisotnost drobnih kmetijskih obratov (do 2,0 ha), glede katerih se zastavlja vprašanje, v kolikšni meri so sploh sposobna preživljanja zgolj s kmetijsko proizvodnjo. V večini primerov so to kmetije, ki shajajo bodisi z neko dopolnilno dejavnostjo (na primer zaposlitev v industriji) ali pa je kmetovanje zgolj dopolnilna dejavnost. Kategorija od 2,0 do 10,0 ha je v slovenskih razmerah prevladujoča posestna oblika in se jo pogostoma označuje kot srednje velika posestva, ki so se sposobna preživljati s kmetijsko proizvodnjo. Po evropskih merilih so to male kmetije. Tretja kategorija posestev, z več kot 10,0 ha kmetijskih zemljišč v uporabi, združuje velika posestva kmetijskih podjetij in večje zasebne kmetije v hribovitem in kraškem svetu, torej po eni strani visoko produktivna kmetijska posestva in po drugi kmetije, katerih površina mora biti zaradi slabih naravnih razmer nadpovprečna.

Tako zasnovana tipizacija kmetijskih gospodarstev se opira na naslednje odstotne deleže od skupnega števila kmetijskih obratov:

- A. 0,00 do 1,99 ha (26,6 %),
- B. 2,00 do 9,99 ha (60,7 %),
- C. 10,00 ha in več (12,7 %).

Od 86.217 kmetijskih gospodarstev je v prvo skupino prišlo 22.904, drugo 52.346 in tretjo 10.967. Vendar so uporabljena merila dopuščala, da smo razen opredelitve zgolj v en tip lahko dobili tudi kombinacije z dvojno usmeritvijo. Končna opredelitev je zato razlikovala šest tipov: razen treh »čistih« tudi tri »mešane«, kot je razvidno iz preglednice 4.

Preglednica 4: Opredelitev kmetijskih cenilnih okolišev glede na prevladujoči velikostni tip kmetijskih gospodarstev (Podatki popisa kmetijskih gospodarstev ... 2003).

prevladujoči tip kmetijskih gospodarstev	kmetijski cenilni okoliši		kmetijska gospodarstva						
	število	%	skupaj	0,00–1,99 ha		2,00–9,99 ha		10,00 ha in več	
			število	število	%	število	%	število	%
A – drobne kmetije	65	21,0	19.306	8.540	44,23	9.317	48,26	1.449	7,51
B – majhne kmetije	65	21,0	19.144	4.007	20,92	13.397	69,96	1.740	9,12
C – večje kmetije	53	17,2	11.820	2.149	18,18	6.682	56,53	2.989	25,29
AB – drobne in majhne kmetije	31	10,0	13.742	4.075	29,65	8.735	63,57	931	6,77
AC – drobne in večje kmetije	16	5,2	4.599	1.355	29,46	2.487	54,08	757	16,46
BC – majhne in večje kmetije	79	25,6	17.606	2.778	15,78	11.727	66,69	3.101	17,53
skupaj	309	100,0	86.217	22.904	26,56	52.345	60,71	10.967	12,72

Tip A (drobne kmetije) je združeval kmetijska gospodarstva, ki so merila manj kot 2,0 ha. Za številne med njimi je veljalo, da jim je kmetovanje zgolj dopolnilna dejavnost ali dodaten življenjski vir,

saj je bilo očitno, da se s tako majhnimi kmetijskimi zemljišči ne da normalno preživljati. 21 % kmetijskih cenilnih okolišev je izkazovalo takšno posestno strukturo. Prevladoval je v Slovenski Istri, na Krasu, v Vipavski dolini, Brdih in srednji Soški dolini, na Dolenjskem (v Novomeški pokrajini), v Spodnjem Posavju (Krško-Brežiška kotlina), na Ptujskem polju, v Slovenskih goricah in v Lendavskih goricah. Iz regionalne razporeditve je očitno, da se je v znatni meri vezal na vinogradništvo.

Tip B je združeval kmetijska posestva z velikostjo od 2 do 10 ha. Obsegal je povprečne slovenske kmetije. 21 % kmetijskih cenilnih okolišev je sodilo v ta tip posestne sestave. Po številu gospodarstev je le za malenkost zaostajal za tipom A. Razširjen je bil v Posavskem hribovju, na Dolenjskem, Gorenjskem (Dežela, Blejski kot, Bohinj), Posavskem hribovju (Sotelsko, Voglajnsko) Mislinjski dolini, Dravinskih goricah in na Goričkem.

V tip C so se uvrstila večja posestva (nad 10 ha). Bil je dokaj nehomogen, saj je družil večje zasebne kmetije in večino kmetijskih posestev in zadrug. Zajemal je 17,2 % kmetijskih cenilnih okolišev. Razširjen je bil po predgorju Julijskih (Idrijsko, Cerkljansko in Škofjeloško hribovje) in Savinjskih Alp (Zgornja Savinjska dolina), Pohorsko Podravje (Mežiška in Dravska dolina), Dravsko polje in na Visokih kraških planotah (Pivka, Bloke, Banjščice, Kočevsko).

Tip AB s prevlado drobnih in malih posestev je bil v bistvu nekoliko izboljšana varianta posestnega tipa A. Okoli 10 % kmetijskih cenilnih okolišev je sodilo v ta tip. Po številnosti kmetijskih posestev je bil na tretjem mestu. Razširjen je bil v Brkinih, Krški kotlini, Halozah, Slovenskih goricah in Ravenskem.

Tip AC je bil dokaj neenoten, saj so se na prizadetih kmetijskih cenilnih okoliših hkrati nadpovprečno pojavljala drobna in večja kmetijska gospodarstva. Le 5 % kmetijskih cenilnih okolišev je imelo takšno posestno sestavo. Še največ ga je bilo v Šaleški dolini in vzhodni Sloveniji (Mursko in Ptujsko polje).

Tip BC, ki je izkazoval usmeritev v mala in večja posestva, je bil dokaj razširjen: kar četrtina kmetijskih cenilnih okolišev je izkazovala takšno usmeritev. Po številnosti zajetih kmetijskih gospodarstev je bil ta tip na tretjem mestu. Razprostiral se je v Ljubljanski kotlini in njenem obrobju (Kranjsko-Sorško polje, Ljubljansko polje, Bistriška ravan, Barje), v Dolenjskem podolju, Suhi krajini, Zgornjem Zasavju, Pohorskem Podravju in na Tolminskem.

Do večje preglednosti pridemo, če podatke po kmetijskih cenilnih okoliših združimo po regijah:

Preglednica 5: Kmetijska gospodarstva po velikostnih razredih kmetijskih zemljišč v uporabi po regijah v Sloveniji (Gams 1996; Podatki popisa kmetijskih gospodarstev ... 2003).

regije	tip	0,00–1,99 ha	2,00–9,99 ha	10 ha in več
Slovenija		26,57	60,7	12,7
Slovenska Istra	A	77,21	21,26	1,54
Kras	A	42,83	46,54	10,63
Herpeljski kras-Zahodni Brkini	AB	27,17	62,56	10,27
Kras	A	38,68	50,79	10,53
Brkini in Dolina Notranjske Reke	A	28,67	60,63	10,70
Pivka	C	19,52	59,14	21,33
Vipava in Goriško polje	A	50,62	43,53	5,85
Griška brda	A	51,33	46,14	2,54
Srednja Soška dolina	A	35,29	56,25	8,46
Trnovski gozd in Banjščice	C	21,93	58,18	19,89
Goriška	A	45,93	46,86	7,21
Idrijsko in Cerkljansko	C	13,54	60,33	26,12
Tolminsko	BC	18,44	66,64	14,92
Zgornja Savska dolina	C	18,02	59,51	22,47
Dežela in Blejski kot	B	18,80	69,20	12,00

regije	tip	0,00–1,99 ha	2,00–9,99 ha	10 ha in več
Bohinj	B	21,79	70,41	7,80
Tržiške Alpe	BC	19,69	67,32	12,99
Jezersko	BC	7,89	65,23	26,88
Kranjsko-Sorško polje	BC	19,82	61,43	18,75
Škofjeloško hribovje	BC	14,13	62,26	23,62
Tuhinjska dolina	BC	12,63	72,78	14,59
Bistriška ravan	BC	20,62	61,35	18,02
Gorenjska	BC	16,93	64,23	18,83
Ljubljana	BC	16,16	68,47	15,37
Ljubljansko barje	BC	14,85	62,36	22,79
Bloke in Loška dolina	C	13,40	57,00	29,60
Cerkniška dolina in Planinsko polje	BC	15,35	61,23	23,42
Logaško polje	C	12,89	54,40	32,70
Notranjsko podolje	C	14,14	58,28	27,59
Laščanska pokrajina	BC	16,76	70,17	13,07
Ribniška dolina	B	18,01	72,91	9,08
Kočevska dolina	C	25,65	52,04	22,30
Loški potok	BC	8,78	66,34	24,88
Dolina Kolpe	A	31,13	59,43	9,43
Kočevska in Ribniško	BC	18,70	67,16	14,15
Dolenjska podolje	BC	18,04	66,93	15,03
Suha krajina	BC	17,30	69,46	13,24
Mirenska dolina	B	23,85	66,79	9,36
Novomeška pokrajina	A	31,79	61,58	6,63
Bela krajina	AB	26,64	64,46	8,91
Dolenjska	B	25,14	64,80	10,06
Spodnje Zasavje	B	24,05	66,88	9,06
Krško-Brežiška kotlina	A	31,05	60,50	8,45
Spodnje Posavje	AB	29,04	62,33	8,63
Zahodno Posavsko hribovje	B	13,72	75,44	10,85
Zgornje Zasavje	BC	12,08	74,84	13,09
Dolina ob spodnji Savinji	B	19,66	68,76	11,58
Kozjansko	B	18,46	69,52	12,03
Posavsko hribovje	B	15,29	72,55	12,16
Sotelsko	B	24,68	66,48	8,85
Voglajnsko	B	18,59	70,42	10,99
Sotelsko in Voglajnsko	B	18,57	70,30	11,13
Spodnja Savinjska dolina	C	26,12	60,06	13,82
Dobrnsko podolje	B	25,13	68,56	6,31
Celjska kotlina	B	25,84	62,51	11,65
Šaleška dolina	AC	28,73	58,44	12,83
Zgornja Savinjska dolina	C	23,07	57,68	19,25
Mežiška dolina	C	13,16	49,40	37,44
Mislinjska dolina	BC	15,21	63,36	21,44
Dravska dolina	C	16,60	59,78	23,62
Pohorsko Podravje	C	15,55	58,94	25,51

regije	tip	0,00–1,99 ha	2,00–9,99 ha	10 ha in več
Vitanjsko podolje	BC	12,70	68,75	18,55
Dravinjske gorice	B	26,08	62,17	11,75
Haloze	AB	28,78	65,12	6,10
Dravinjske gorice in Haloze	B	25,58	64,02	10,40
Maribor	A	38,50	51,41	10,09
Dravsko polje	C	25,37	57,06	17,57
Ptujsko polje	A	35,16	54,52	10,32
Dravsko-Ptujsko polje	AC	29,37	56,02	14,61
mariborski del Slovenskih goric	A	33,21	56,27	10,52
lenarški del Slovenskih goric	B	23,74	63,62	12,64
ptujsko del Slovenskih goric	A	33,50	56,17	10,33
radgonski in ljutomerski del Slovenskih goric	AC	32,80	52,94	14,26
ormoški del Slovenskih goric	A	34,41	55,12	10,47
Slovenske gorice	A	31,21	57,02	11,76
Mursko polje	C	25,46	57,72	16,82
Ravensko	B	25,97	62,68	11,35
Dolinsko	A	35,10	58,29	6,61
Goričko	B	24,51	68,07	7,42
Pomurje	AB	27,48	62,64	9,88

V celoti so dobljeni rezultati pokazali dokaj raztrgano podobo posestne sestave. Iz nje ni bilo mogoče jasno razbrati naravnih ali družbenih razlogov, ki bi odločilno vplivali na njeno geografsko variranje. V ilustracijo zgornje trditve navajamo dva primera. V prvem primerjamo odnos med posestno velikostjo in izbranim fizičnim faktorjem, to je glavnimi reliefnimi tipi, v drugem pa med velikostjo posesti in ekonomskim dejavnikom, to je agrarno proizvodnjo, merjeno v žitnih enotah.

Preglednico 6, ki prikazuje prvi odnos, smo sestavili z opredelitvijo kmetijskih cenilnih okolišev glede na prevladujoče reliefne tipe (Gabrovec, Hrvatin 1998) in s členitvijo kmetijskih gospodarstev

Preglednica 6: Odnos med velikostjo kmetijskih gospodarstev glede na kmetijska zemljišča v uporabi in reliefnimi tipi (Gabrovec, Hrvatin 1998).

reliefne enote	kmetijski cenilni okoliši	kmetijska gospodarstva						
		skupaj	0,00–1,99 ha		2,00–9,99 ha		10 ha in več	
		število	število	%	število	%	število	%
gorovje	11	2637	467	17,64	1699	64,16	471	17,79
hribovje	93	19384	3608	18,61	12540	64,69	236	16,69
gričevje	62	25190	8188	32,50	14826	58,86	2176	8,64
ravnina in gričevje	28	8922	3277	36,72	4579	51,32	886	9,93
ravnina	54	16859	4252	25,22	10274	60,94	2333	13,84
nizki kras	30	8745	2328	26,62	5521	63,13	896	10,25
visoki kras	31	4480	784	17,50	2727	60,87	969	21,63
skupaj	309	86217	22904	26,57	52346	60,71	10967	12,72

na tri velikostne razrede. Iz nje je mogoče razbrati, da se na splošno večja posest veže na hribovite predele in visoki kras, drobna posest pa na ravnine in gričevje.

Do podobnih nejasnih ugotovitev pridemo, če primerjamo tri velikostne posestne razrede kmetijskih gospodarstev z rezultati agrarne proizvodnje po kmetijskih cenilnih okoliših, merjene v žitnih enotah na ha (Vrišer 2003). Primerjava je bil narejena na ravni kmetijskih cenilnih okolišev. V tem drugem primeru so se pokazali kot najbolj produktivni posestni razredi skupine BC in C, to je večja posestva, vendar tudi pri nekaterih malih in drobnih posestvih (A in AB) so dosegali zgledne hektarske donose. Nizke proizvodne donose (20–60 žitnih enot na ha) pa nasprotno beležimo pri vseh velikostnih tipih, tudi pri večjih posestvih.

Preglednica 7: Odnos med velikostnimi razredi kmetijskih gospodarstev in agrarno proizvodnjo, merjeno v žitnih enotah na ha (Vrišer 2003).

kmetijska proizvodnja v žitnih enotah na ha	kmetijski cenilni okoliši	število kmetijskih gospodarstev						
		skupaj	A	AB	AC	B	BC	C
gkupaj	309	86217	19306	13742	4599	19163	17587	11820
0–20	19	1953	658			87	558	650
20–40	97	23349	2214	2694	293	7214	7378	3556
40–60	95	28908	7462	4985	760	8263	5425	2013
60–80	47	13770	2521	3062	1409	3228	2031	1519
80–100	37	13499	5522	2620	1552	352	1252	2201
100–120	5	2244	929		585			730
120–140	2	400		381		19		
140–160	4	1517					366	1151
160–180								
180–200								
200–220	3	577					577	

6 Sklep

Velikostna sestava kmetijskih gospodarstev sodi med pomembnejše gospodarske in socialne dejavnike kmetijskega gospodarjenja. Od nje je med drugim odvisno, kakšna bo kmetijska proizvodnja in kakšni bodo tržni viški. Nič manj ni pomembna njena socialna vloga: družbeno neurejena kmetijska posestna sestava je pogostoma vir nezadovoljstva revnejših kmečkih slojev in socialnih nemirov.

Slovenska kmetijska posestna sestava že dolgo ni zadovoljiva. V preteklosti je bilo več poskusov, da bi jo izboljšali. Prvi je povezan z kmečko odvezo v sredi 19. stoletja, ko se veliko malih kmetij v novih kapitalističnih družbenih odnosih ni znašlo ali pa ni zmoglo davčnih bremen in so kmetije »šle na boben«. Do drugega poskusa je prišlo po 1. svetovni vojni, ko so pod pritiskom kmečkega proletariata začeli izvajati dokaj skromno zasnovano agrarno reformo, s katero naj bi dele veleposestev razdelili med kmete brez zemlje ali drobne agrarne posestnike. Vendar so jo zaradi številnih nasprotovanj postopoma opustili. Do tretjega poskusa je prišlo v času socialističnega družbenega reda po 2. svetovni vojni, ko so komunistične oblasti nacionalizirale zemljišča, ki so na kmetijo presegla 10 ha, in s podpiranjem socialističnih družbenih odnosov (kolektivizacijo, zadružništvo) skušale radikalno urediti zamotane posestne razmere. Tudi ta poskus zaradi nasprotovanja zasebnih kmetov ni uspel, čeprav je povzročil dolgoročne posledice.

Tako se slovensko kmetijstvo ob restituciji kapitalističnega družbenega reda in ob vstopu v Evropsko zvezo sooča z vsemi posledicami neugodne posestne sestave. Naj jih na kratko obnovimo. Veliko preve-

lik je delež malih kmetijskih gospodarstev in med njimi še posebej visok odstotek drobnih posestnikov, veliko premalo pa je srednje velikih in velikih posestev, ki v kmetijsko razvitih državah merijo nad 20 ha in so temelj visoko produktivnega kmetijskega gospodarstva. Dejansko imajo modernemu kmetijstvu primerno velikost edino preostala kmetijska posestva, pa še ta so zaradi denacionalizacijskih zahtev pogosto ma v težkem položaju. Druga neugodnost slovenske posestne sestave je občutna regionalna nehomogenost. K temu resda veliko prispevajo izredno skromne površine kmetijskih tal, neugoden relief in podnebne težave, nič manjšega pomena pa niso nekatere družbene razmere (pojav polkmetov-podelavcev, težnje k parcelaciji posestev, dedovanje). Posebej pa vzbuja pomisleke dejstvo, da prihajajo prav na kmetijsko najbolj primernih območjih (ravnine, gričevje) te negativne lastnosti najbolj do veljave.

7 Viri in literatura

- Bilimovič, A. 1939: Agrarna struktura Jugoslavije in Slovenije v primeri z agrarno strukturo nekaterih drugih dežel. Tehnika in gospodarstvo 5, 3-4. Ljubljana.
- Ergebnisse der landwirtschaftlichen Betriebszählung v. 3. Juni 1902. 1. Heft: Analytische Bearbeitung. Summarische Daten für das Reich; 2. Heft: Bezirksübersichten für Niederösterreich, Oberösterreich, Salzburg, Steiermark; 3. Heft: Bezirksübersichten für Kärnten, Krain, Triest und Gebiet, Görz und Gradisca, Istrien, Dalmatien, Tirol und Vorarlberg. Statistische Zentralkommission. Wien 1908, 1909.
- Eurostat yearbook 2002, the statistical guide to Europe.
- Gabrovec, M., Hrvatina, M. 1998: Relief Units and Forms. Geographical Atlas of Slovenia. Ljubljana.
- Gams, I. 1996: Geografske značilnosti Slovenije za srednje šole. Ljubljana.
- Kladnik, D. 1998: Zemljiška razdrobljenost. Geografski atlas Slovenije. Ljubljana.
- Kmetijski inštitut Slovenije, 1992: Slovensko kmetijstvo v številkah. Ljubljana.
- Melik, A. 1936: Slovenija 2, Geografski opis. Ljubljana.
- Melik, A. 1963, Slovenija, Geografski opis. Ljubljana.
- Natek, M. 1987: Osnovni tipi zemljiško-posestne strukture v SR Sloveniji leta 1981. Geografski vestnik 59. Ljubljana.
- Podatki popisa kmetijskih gospodarstev v RS v letu 2000. Število in skupna površina kmetijskih zemljišč v uporabi po velikostnih razredih kmetijskih zemljišč v uporabi in cenilnih okoliših. Ljubljana 2003.
- Popis kmetijskih gospodarstev 2000. Rezultati raziskovanj 777. Ljubljana 2002.
- Popis kmetijskih gospodarstev, Slovenija 2000 – Predhodni podatki. Statistične informacije 181, Kmetijstvo in ribištvo 28. Ljubljana 2000.
- Popis kmetijskih gospodarstev, Slovenija, 2000 – Začasni podatki. Statistične informacije 324, Kmetijstvo in ribištvo 7. Ljubljana 2000.
- Popis kmetijstva 1969 (vzorec), Rezultati prvega dela popisa zasebnih kmečkih gospodarstev. Statistično gradivo 20/70, 7/73. Ljubljana 1971.
- Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj v SR Sloveniji 31. 3. 1981. Rezultati raziskovanj 314. Ljubljana, 1983.
- Popis prebivalstva, gospodinjstev, stanovanj in kmečkih gospodarstev v SR Sloveniji 31. 3. 1991. Rezultati raziskovanj 617. Ljubljana 1994.
- Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije, 1936–1937. Popis poljoprivrednih gazdinstava od 31. 3. 1931 Kraljevine Jugoslavije. Beograd.
- Statistični popis kmetijstva 1960. Statistični letopis SRS. Ljubljana 1965.
- Uradni list SR Slovenije 16/1973 in 1/1986. Ljubljana.
- Vrišer, I. 2004: Ocena agrarne proizvodnje v Sloveniji (Na podlagi popisa kmetijstva leta 2000). IB revija 38, 1-2. Ljubljana.
- Zgodovina agrarnih panog. I. zvezek: Agrarno gospodarstvo. Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Ljubljana 1970.

8 Summary: The size of agricultural holdings in Slovenia

(translated by Jean McCollister)

Census data were collected for agricultural holdings in Slovenia in 1902, 1931, 1961, 1981, 1991 and 2000. For all of these, the farm size was determined; however, there are significant differences in content and methodology which make comparative analysis difficult. The 2000 census, carried out by the Statistical Office of the Republic of Slovenia, followed the guidelines of the Statistical Office of the European Union and recorded so-called »European comparable farms«, i. e. farms measuring above 1 ha of agricultural land in use, and exceptionally, smaller farms if they fulfilled certain other conditions. The basic census units were the »agricultural assessment areas« (farm estimation districts, 309 in number), which due to their natural geographic homogeneity and use in previous censuses are appropriate for geographical analysis. Several papers have been published based on the data from previous censuses which have presented the landholding structure and its social geographic consequences.

It is clear from the 2000 Farm Census that small private farms predominate in Slovenia: average size was 5.61 ha of agricultural land in use (5.3 ha for private farms, and 288.0 ha for state farms). Farms with fewer than 5 ha accounted for 61.59% of all farms (and 26.11% of agricultural land in use). The average size of farms has dropped steadily over the past forty years: at the time of the 1960 Farm Census, average size was 6.70 ha, and in 1991 it was 5.88 ha. The causes for this reduction in size are many. As far back as the emancipation of the peasants in 1849 holdings were on average small due to the relative scarcity of agricultural land and rural overpopulation; later on, indebtedness and inheritance contributed greatly to their further fragmentation. During the socialist period the main reason for the small size of holdings was the maximum of 10 ha of agricultural land in use imposed on private sector farmers, and an agricultural policy which, with rare exceptions for farms with protected status, allowed the further subdivision of farms.

We attempted to determine the geography and farm size structure in two ways: (1) by looking at the average size of farms in ha in all of the farm estimation census districts and (2) by determining which size categories exceeded the Slovene average in each of these same districts.

The greatest average size of farms was found in those farm estimation districts which in spite of nationalization retained more or less intact the large farms and cooperatives which used to be state-owned, in those where many farms are located in mountainous areas, and in high karst plateaus. The smallest size of farm was to be found in fertile plains and rolling hills. Small size was also characteristic for wine-growing regions.

Using another method we divided farms into three size categories: 0.0–1.9 ha, 2.0–9.9 ha and over 10.0 ha, and then determined which size categories in the district exceeded the national average, which was 26.6% in the first category, 60.7% in the second, and 12.7% in the third. Using this categorization of farm estimation districts we obtained six possible types: in addition to the three basic ones, in which one or another size category was dominant (A = up to 2 ha, B = from 2 to 10 ha and C = over 10 ha), there were three more in which two size categories exceeded the national averages (AB, AC and BC).

Type A was dominant in Slovenian Istria, the Karst, the Vipava Valley, Brda, the central part of the Soča Valley, the Novo mesto region, the Krško-Brežice basin, the Ptuj plain, and the areas of Slovenske gorice and Lendavske gorice. 21% of the districts belonged to this type. Type B (21% of districts) included average-sized Slovenian farms. It was widespread in the hills around the central part of the Sava Valley, in the Dolenjska and Gorenjska regions, the Sotla Valley, the Mislinja Valley, and the hills of Dravinjske gorice and Goričko. Type C (17.2% of districts) included districts where large holdings dominated in the hills around Idrija, Cerklje, and Škofja Loka, in the upper Savinja Valley, in the Drava and Meža Valleys, and high karst plateaus. The AB combination of types was common in the Krka basin, in the hills of Brkini, Haloze and Slovenske gorice, and the Ravensko plain. 10% of districts fell into this category. The AC combination was less common (5.2% of districts), found in the Šalek Valley and in the Mura and Ptuj plains. The BC combination was common (25.6% of districts), and was widespread in

the Ljubljana basin and its edge, the Dolenjska region, the upper Sava Valley, the Mežica Valley, the Drava Valley, and the area around Tolmin (see Table 5).

Taken overall the results show a fairly complex picture of farm structure. It was not possible to clearly identify natural or social causes which would have had a definitive impact on this geographical variation. Obviously a variety of agricultural policies in the past, taken by the regimes in power at the time, from the 1849 emancipation of the peasants on, have played a role in creating the present-day structure.

